

Türkiyede Ziraat İşçilerinin Durumu

Prof. Dr. Reşat Nalbandođlu

Memleketimiz için henüz pek yeni olan sosyal siyaset meseleleri üzerinde bu seri konferansları tertip eden İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler'e bu teşekküründen dolayı teşekkür etmekle söze başlamak istiyorum.

Her vesile ile münevverlerimizin, işçilerimizin, müteşebbislerimizin içtimai dertlerimize karşı alâkalarını uyandırmak ve devamlı olarak uyanık tutmakta büyük fayda vardır. Bu alâkanın ilk ve en basit faydası cemiyet içinde yalnız olmadığımızı hissetmek, bizi düşündüren içtimai dertlerimizin başkaları tarafından da paylaşıldığını bilmektir. Ancak bu müşterek duygular, müşterek düşüncelerdir ki hepimizi, kendi şahsî varlığından çıkarıp, bir topluluğun, cemiyet ve milletin varlığında karar kıldırır. Yalnız kendimizi görmekten, yalnız kendimizi düşünmekten kurtulur, içinde yaşadığımız cemiyeti düşünmeğe alışırız; hodkâm isek, sosyal oluruz. İçtimai meselelerde millet ölçüsünde bu anlayış ne derece yayılırsa, müşküllerimiz de o nisbette halledilme yoluna girmiş olur.

Sosyal siyaset denince her memlekette ilk hatıra gelen, işçi meselesi, sanayi işçileri meselesidir. Esasen işçi problemi, sosyal dâva bilhassa 19. asırdanberi ve sanayi gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bununla beraber ziraat işçilerinin de sosyal siyasete, gerek devlet tarafından, gerek kendi aralarında kurulacak teşkilât tarafından gösterilecek yakın alâkaya ihtiyaçları, sanayi hayatında çalışanlardan daha az değildir.

Bilhassa Türkiye gibi iktisadî ve içtimai temel yapısı ziraat olan memleketlerde bu nokta daha büyük bir ehemmiyet arzeder. Burarlarda ziraat işçilerinin bir taraftan miktarları, diğer taraftan iktisadî hayatta oynadıkları rol gözönünde tutularak sosyal siyasetin ilk plânında yer almaları icap eder.

Halbuki Türkiye'de ziraat işçileri sosyal siyasetin üvey evlâtlarıdır, denebilir. İş kanunumuz, ziraat işçilerini topyekûn çerçevesi dışında bırakmıştır. İş kanununun 2. maddesinin son fıkrası şöyle demektedir: «Çiftçilik, deniz ve hava işleriyle bir ailenin fertleri veya yakın akrabası bir araya toplanarak ve aralarına dışarıdan başka işçiler katılmıyarak ev içinde yapılan işlere bu kanunun hükümleri şâmil değildir.»

Burada umumî olarak bir noktaya temas etmeden geçemeyeceğim. İktisadî olsun, içtimaî veya kültürel olsun Türkiye'nin her türlü dâvasında meselelere İstanbul, İzmir, Ankara gibi memleketimizin sayılı birkaç büyük şehrinin gözlüğü ile bakmak âdet olmuştur. Bu âdet sakim bir âdettir. Bizi daima eksik veya yanlış hal tarzlarına götürmektedir. Realitelerimize uygun ve yurt için daha faydalı hüküm ve neticelere varabilmek için bu alışkanlıktan kurtulmalı, bu nevi cemiyet meselelerine daha geniş bir ufuktan bakmalıdır.

Malûmdur ki 19 milyon nüfusumuzun %80 den fazlası köylüdür. Ayrıca kasabalarda ve hattâ birçok vilâyet merkezlerimizde oturan halkın mühim kısmı ziraatle meşguldür. Türkiye'de takriben ve yuvarlak adetlerle 3 milyon çiftçi mevcuttur. Ziraatte kadın erkek 6 milyona yakm insan çalışmaktadır. En mutedil bir tahminle bunların %10 u, yani 600 bin kişi, geçici veya devamlı olarak, büyük ekseriyetiyle kendi ziraî işletmelerinde ve kendi küçük mülklerindeki çalışmalarına ilâveten, başkasının işinde çalışan, emeği mukabilinde gerek aynî (mal halinde), gerek nakdî (para halinde) ücret alan ziraat işçileridir.

Bu vaziyeti gözönünde tutarak memleketimizde ziraat işçilerine, hiç olmazsa çalışma şartları kanunî bir düzenlemeye muhtaç bulunan zümrelerine iş kanununun tatbik edilmesi, daha doğrusu ihtiyaç görülen ziraat kollarında iş hayatını düzenleyici kanunî tedbirleri bir arada toplayan bir «ziraat işçileri kanunu» tanzimi zarureti vardır. Gerçi «İş kanununun yürürlükte bulunduğu sanayi, münakalât ve ilâh, sahalarda da tatbikatının ne derece noksan olduğunu bilmiyor değiliz. Binnetice ziraat işçilerinin dertlerine bir kanunla, hemen deva bulunuvereceğine inanmak safdillik olur. Ancak İş kanununun bugünkü şekli ve nakıs tatbikatı ile de olsa iş hayatımız için müsbet bir adım teşkil ettiği muhakkaktır. Son harbin bir müddet geriye atmış olduğu ve zamanla teşekkül edeceği

aşıkâr olan kanun çerçevesi dahilindeki örf ve âdetlerin bundan sonra daha geniş miyasta gelişmeğe devam edeceği tabiidir. Halbuki ziraat işçileri bu imkândan, gelecek ümidinden tamamen mahrum bulunmaktadırlar.

Şüphesiz, «ziraat işçileri kanunu» na lüzumun istisnasız bütün ziraat şubeleri için mevcut olduğu iddia edilemez. Zira memleketimiz birbirinden tamamen farklı muhtelif muntakalara, hattâ iklimlere ayrılmakta ve buralarda muhtelif ziraî mahsuller yetiştirilmektedir. Her muntakada ve her mahsulde ziraat işçilerinin durumları, çalışma şartları başka başkadır. Ücret meseleleri, iş müddetleri, iskân ve iâşe durumları hususiyetler arz etmektedir. Hububat istihsalinde, pamukçulukta, tütüncülükte, zeytincilikte, bağcılıkta, ormancılıkta, pancar ziraatinde ve ilâh. çalışan ziraat işçilerini ayrı ayrı ve kendi şartları içinde mütalea etmek zarureti vardır. Ancak ziraat işçilerimizin bugünkü ihmal edilmiş durumları, çalışma hayatımızın ihtiyaçlarına uygun tabii bir durum değildir, ve yeni gelişmekte olan Türk Sosyal siyasetinin bünyesinde büyük bir boşluk teşkil etmektedir.

Ziraatin diğer birçok memleketlerde de iş kanunlarının dışında bırakıldığı vâkidir. Bunu izah için ileri sürülen sebepler kısaca şu birkaç noktada hülâsa edilebilir.

1 — Ziraat işi mevsim içinde yapılması lâzımgelen, binaenaleyh iş müddetinin ihtiyaca göre uzamasının önüne geçilemeyecek olan bir çalışma sahasıdır. Ziraat mevsime bağlı olduğundan mevsim dışında (bilhassa sonbaharda ve kışın) pek çalışılmaz. Buna mukabil mevsiminde, günlük iş müddeti uzun, yani 12 - 14 saat olabilir. Günlerin uzun veya kısa olmasına bakılmadan çalışma müddeti güneşe bağlıdır. Gün doğarken işe başlamak, gün inerken bırakılmak suretiyle sabahtan akşama kadar bütün gün çalışılır. Şu halde ziraat işinin saatle alâkası yoktur, bu alanda iş müddetini kanunla tanzim etmeğe imkân yoktur.

2 — İş kanunlarının ana hedeflerinden birisi işçinin sağlığını korumak maksadiyle iş yerini, çalışma şartlarını, iş emniyetini düzenlemektir. Halbuki ziraatte açık havada, kırdaki çalışıldığı cihetle işçi sağlığının, müdahaleye lüzum gösterecek derecede tehlikeye maruz bulunmadığı söylenebilir.

3 — İş kanunları muayyen miktarda işçi çalıştıran (ortalama günde 10 işçi) iş yerlerine tatbik edilir. Şu halde kanun koyucu mühim işçi miktarıyla karşılaştığı yerlerde iş hayatını düzenlemeğe lüzumlu addetmiştir. Ziraatte işin umumiyetle çiftçi ve ailesi efradı ta-

rafından yapıldığı, hariçten işçi alınsa bile bunun geçici olduğu ve miktarının birkaç kişiyi geçmediği farzedilir. Sanayide orta işletmelerde görülen 20 - 30 kişilik, yahut büyük işletmelerde görüldüğü gibi birkaç yüz kişilik işçi mevcutlarının ziraatte bahis mevzuu olmayacağı kanaati mevcuttur.

Bizim vaziyetimizde bunlara ilâve edilebilecek bir 4. noktadan bahsetmek mümkündür.

4 — Sanayi sahasında iş hayatı daha mütecanistir, çalışma şartları birbirine benzer. Hattâ her memleketin bu sahadaki ihtiyaçları ve tedbirleri, ufak tefek değişmelerle birbirine uyabilir. Meselâ bir veya birkaç sanayi memleketinin iş kanunlarını alıp tercüme ederek kolayca bir kanun yapmak, biraz sakat bile olsa, mümkündür. Bizde de böyle yapılmıştır. Fakat ziraat işinde mesele bu kadar basit değildir. Çalışma şartları birbirine uymaz. Hele memleketten memlekete, iklimden iklime esaslı surette değişir. Buna binaen bu sahada kanun yolu ile bir düzenlemenin ancak kendi şartlarımızı gözönünde bulundurarak, kendi ihtiyaçlarımıza uygun bir şekilde yapılması lâzımdır. Bu ise kolay bir kanun mevzuu değildir; esaslı bir etüd ve çalışmaya ihtiyaç gösterir.

Elhasıl saydığımız ve daha çoğaltılabilecek birtakım sebepler ziraatin alelumum iş kanunlarının dışında bırakılmasını mazur gösterebilir. Fakat buna mukabil memleketimizde öyle ziraat kolları vardır ki, buralarda istihsal, tabir caizse, fabrikasyon halini almıştır. İş ve işçi meseleleri kanun eliyle bir düzene konmağa şiddetle muhtaçtır. Yukarıda serdedilen sebep ve mütalealar birçok ziraat şubeleri için doğru olsa da bazı ziraat kolları için hiçbir kıymet ifade etmezler. Buralarda çalışma şartları, işçi hayatı tamamen sanayi sahasında görülen şartlara benzer, hattâ yer yer daha ağırdır. Meselâ Çukurova'da pamuk işçilerinde, Ege'de tütün ziraat işçilerinde olduğu gibi.

Türkiye'de ziraatte çalışanların büyük kısmını bizzat çiftçi ve ailesi efradı teşkil eder. Tahminen 600 bin kadar olduğunu söylediğimiz geçici veya devamlı ücretli ziraat işçilerinin hepsi aynı durumda değildir. Cinsiyet, yaş, iş müddeti gibi klâsik ayrımalardan sarfınazar edilirse, Türkiye'de ziraat işçilerini işlerinin devamlılığı bakımından ikiye ayırmak lâzımdır.

1 — *Devamlı işçiler.* Yerine göre ve yerleşmiş âdetler gereğince aylıkçı, yıllıkçı, hizmetkâr, yanaşma, uşak denilen bu nevi işçiler

miktar itibariyle ziraat işçilerinin %10 unu geçmez, fakat ehemmiyetleri daha büyüktür. Bunlar iş verenin vekilleri gibidirler. Bu sebepten kendileri için muayyen iş zamanı ve iş müddeti bahis mevzuu değildir. Gece olsun, gündüz olsun, vakitli vakitsiz, hattâ tatillerde, bayramlarda iş icap ettirdiği takdirde çalışmaları âdet icabıdır. Ancak işin gidişini sekteye uğratmamak şartıyla tatil yapabilirler. Buna mukabil iş veren de hizmetkârını ailesi efradından bir kimse gibi telâkki eder. Bu devamlı işçiler iş verenden aylık veya yıllık bir ücret almakla kalmaz, aynı zamanda iâşe ve ibateleri, bazan üstbaşları iş verene aittir. Keza hastalık halinde işçinin bakım ve tedavisini işveren deruhte eder. Hastalık müddeti üç, beş ay gibi çok uzun sürmezse iş süresinden tenzil edilmez.

Görülüyor ki, ziraatte devamlı işçilerin içtimaî emniyet bakımından durumları iyidir. İşçi ile iş veren arasında şifahî bir iş akdi mevcuttur. O yerin âdetlerine göre ücret, işin şartları, iâşe, ibate, üstbaş ve ilâh. sözle kararlaştırılır. Bu hususta yazılı bir mukavele yapıldığı pek nadirdir. Ekseriya bu şifahî akit, iki tarafın da memnuniyeti halinde her sene tecdit edilmek suretiyle uzun seneler devam eder.

2 — *Gündelikçiler*. Yerine göre amele, yevmiyeci, ırgat, gündelikçi adlarıyla anılan bu işçiler asıl ziraat işçileri kitlesini teşkil ederler. Bunlardan bir kısmına «göçebe işçi» denebilir ki muayyen iş mevsiminde, bazan ailesi efradiyle iş yerine göç edip, işin devamı müddetince, yerine göre bir veya birkaç ay orada oturan, sonra yurduna dönen işçilerdir. Göçebe işçilere Çukurova'da, bilhassa pamuk çapasında ve toplamasında, Ege bölgesinde zeytincilikte (toplamasında), bağcılıkta (bağ çapasında, üzüm kesiminde), tütüncülükte (dikmede, çapada, kırıp dizmede) tesadüf edilir. Umumiyetle Orta Anadolu'dan, meselâ Çukurova'ya Konya, Niğde havalisinden, Urfa, Gaziantep ve Hatay'dan; Ege bölgesine Afyon, Kütahya mmtakasmdan, yani Orta Anadolu yaylasından gelen bu işçiler yazın hasad zamamnda tekrar yurtlarına dönerler. Göçebe işçilerden ekseriyetinin küçük mikyasta kendi arazisi, çifti çubuğu vardır. Ancak kendi rençberlikleri geçinmelerini temine kâfi gelmediği cihetle, munzam bir kazanç elde etmek suretiyle başkalarının işinde gündelikçi olarak çalışırlar. Bu bakımdan Türkiye'de ziraat işçilerinin —küçük bir kısmı istisna edilirse— malı mülkü bulunmayan hakikî işçiden farklı bir durum arz ettiklerini söylemek lâzımgelir. Bu hususiyetin neticesi olarak ziraat işçisinin meşguliyet süresi, kısa veya uzun, geçicidir. Bu yalnız, ziraat işinin esasen mevsim işi olması

dolayısıyla muvakkat olmasından ileri gelmez. Aynı zamanda işçinin muayyen bir zaman sonra kendi işine, tarlasına, hasadına dönmek âdetinden, hattâ kâfi derecede para kazanmış olduğu için artık elin işinde daha fazla çalışmağa lüzum görmemesinden ileri gelir. Çünkü birçok ahvalde işçiyi başkasının işinde çalışmağa sevkeden zaruret, vergi borcu, bir öküz parası, kışlık ihtiyacı gibi muayyen bir miktar paraya ihtiyaçtır. İşçi bu miktarı kazandıktan sonra gurbette daha fazla kalmaz. Aynı hâdise Ereğli havzasında maden kömürü işçilerinde de görülmektedir. Bu vaziyetin iktisadî neticesi menfi bile olsa, içtimâî tesirinin müsbet olduğu inkâr edilemez. Zira işçi iktisadî istiklâlini bir dereceye kadar muhafaza ederek içtimâî tabiiyetten ve tâbir caizse köksüz olmaktan korunmuş olur. Göçebe işçilerin meydana gelmesine kısmen Orta Anadolu yaylasının ziraî verimsizliği sebep olmaktadır. Buralarda toprak bire 5-6, en çok bire 8 - 10 verir. Halbuki bu nisbet Orta Avrupa ziraat memleketlerinde bire 20 - 25, hattâ 40 a kadar çıkar. Bunun sebepleri yaylâda toprağın çoraklığı, ziraat usullerinin geriliği, uzun yüzyıllarda ekilip biçilen tohum cinslerinin yozmuş olması ilâh. gösterilebilir. Bu uzun ve başka bir bahistir.

Gündelikçilerde iş akdi, bütün ziraat işçilerinde olduğu gibi şifahî olup, nadiren haftalık işe şamil, alelumum günlük işe racidir. İşçi istediği zaman işi terkedebilir, işveren de istediği zaman işçiyi işten çıkarabilir. Hattâ işi terketme veya çıkarma gün ortasında olursa her ki taraf ta yarım yevmiye istemekte haklı veya ödemeğe borçlu olur.

Ziraat işçilerinin hububat istihsalinde çalışanlarına mühim miktarda Eskişehir, Konya, Ankara dolaylarında, bilhassa büyük çiftliklerde rastlanır. Bunların büyük kısmının iş zamanı hasad ve harman zamanına inhisar etmek üzere 1 - 1,5 ay gibi nisbeten kısadır. Günlük iş müddeti, her nevi ziraat işinde olduğu gibi, gün doğarken başlar, gün inerken biter. Yani uzun yaz günlerinde 13 - 14 saate kadar çıkar. İskân durumları pek iptidâî, daha doğrusu tabiidir; işçiler tarlalarda, harman yerlerinde, ağaç altlarında gecelerler. Gıda durumları kifayetsiz, bilhassa monotondur. Çok garip bir tecelli olarak, ekincilikle uğraşan bu insanların, yalnız işçiler değil, köylüler de dahil, doyuya buğday ekmeği yedikleri yoktur. Esasen Türkiye'nin bütün nüfusu devamlı olarak buğday ekmeği yemeğe kalksa, zannederim istihsal ettiğimiz buğday kâfi gelmez. Halbuki

bir ziraat memleketinin yiyeceği buğdayı kâfi miktarda istihsal edememesi garaipten olmak lâzım gelir. Bunun da sebepleri ayrı ve uzun bir bahis tutar.

Ekincilikte çalışan işçilerin yalnız buradan aldıkları aynî veya nakdî ücretle geçindiklerini söylemek mümkün değildir. Bu kazanç demin de işaret edildiği veçhile daha fazla munzam bir kazançtır. Ücret seviyeleri itibariyle, ziraat işçileri içinde en az ücret alanlar bunlardır.

Pamuk ziraatinde çalışan işçilere kısmen Ege bölgesinde, fakat kısmı azamî itibariyle Çukurova'da tesadüf edilir. Bu yüzden pamuk işçisi nisbeten daha toplu bir mmtakada, daha kitlevî bir manzara arzeder. İşin devamı, pamuğun çapası, toplanması dolayısıyla 3-4 ay olmak üzere daha uzundur. İş müddeti yine bütün gün ve 13-14 saattir. Pamuk ziraatinde çalışan işçilerin mühim kısmı göçebedir. İskân durumları fenadır. Ya kırlarda ağaç altlarında barınırlar, yahut sazdan, teneke veya kasa parçalarından yapılmış çardaklarda, barakalarda otururlar. Böyle bir iskân durumunun aylarca devam etmesi, sarî hastalıklar dolayısıyla sıhhat bakımından, içtimaî ahlâk bakımından son derece mahzurludur. Ziraat işçilerinde yalnız başına bu saha dahi kanunî tedbirler almağa değer bir ehemmiyettedir. Bu başıbozuk iskân tarzı, son zamanlarda gecekondularıyla büyük şehirlerimizi de tehdide başlamıştır.

Gıda vaziyetine gelince; umumiyetle ziraat işçilerine, hattâ bütün Türk işçi ve köylüsüne şâmil olan monoton gıda, tek taraflı tegaddi tarzı pamuk işçilerinde bilhassa göze çarpmaktadır.

Çukurova'da iş mevsiminde işçilerin işverenin de işverene ait olması âdeti mevcuttur. Buna bir dereceye kadar zaruret de vardır; zira iş yerinde, tarlada, yatıp kalkmakta olan işçilerin uzun müddet, yemeklik tedarik etmek ve hazırlamak için pazarla veya evle alâkası kesilmiş bulunmaktadır. İşçileri bu şekilde işverene bağlamak işverenin hesabına geldiği ve zaman kaybını önlediği için işveren de külfetinin karşılığını görmektedir. Netice işverenin insaf ve sehavetine kalmış olan günlük yemeklerin listesi şayanı dikkattir.

İşçiye verilen yemekler her gün aynı olmak üzere şunlardır: Sabahları kahvaltı yerine yalnız 250 gramlık bir somun, kuşluk yine 250 gramlık bir somunla birlikte nebatî yağda pişirilmiş yarma (bulgur) pilâv, öğle yemeği olarak aynı ağırlıkta bir somunla yağsız süttten yapılmış bir miktar ayran veya şeker şerbeti, akşamları

bir somunla nebatî yağda pişirilmiş buğday kırmacı çorbacı. Bu yemeklerin arasına et veya sebze yemeği ya hiç girmemekte yahut pek ender olarak sokulmaktadır.» (*) Ve bu aylarca böyle devam eder. Görülüyor ki işçinin aldığı yegâne gıda, her halde en ucuz kalitesinden günde bir kilo ekmek, ve buğday kırmacı, bulgur pilâvı gibi hububattan ibarettir. Filhakika Türk köylüsünün başlıca gıdası hububattır, sözü burada, yegâne gıdası hububattır, şekline girmiş vaziyettir. Tek tarafî tegaddinin, binnetice beslenme kifayetsizliğinin yalnız ziraat işçilerinde görülen bir hal olmayıp, bütün köylü kitlesine şamil olduğuna işaret etmiştik. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisinin «Türk Çiftçisinin istihsal ve geçinme vaziyeti» adlı eserinden nakledeceğimiz aşağıdaki satırlar bu hususta kâfi bir fikir vermektedir.

«Kâhil erkek itibariyle vasatı olarak senede takriben 28 lirayı bulan gıda masraflarının %50 sini hububat, % 14 ünü sebzeler ve meyvalar, %14 ünü süt, süt mamulâtı ve yumurta, % 8 ini tütün, %3 ünü şeker ve %3 ünü de etler teşkil etmektedir. Hububat mahsulü aillnin gıda ihtiyacını karşılayabildiği senelerde satın alınmak suretiyle tedarik edilen gıda maddelerinin %40 ını tütün, %20 sini şeker ve %6 sını da tuz teşkil etmekte, yani yalnız bu üç kalem eşya nakdî masraflarının üçte ikisine balığ olmaktadır.»

Gıda masraflarının geçinme masrafları yekûnu içindeki hissesinin büyümesi geçinme vaziyetinin bozulduğuna delâlet ettiği gibi, hububat veya ekmek masraflarının da gıda masrafları yekûnuna nazaran büyük bir nisbet arzemesi yaşayış seviyesinin geriliğine delâlet eder. Orta Anadolu çiftçisinde ekmek ve hububat masraflarının gıda bütçesinin takriben yarısını teşkil etmesine mukabil, muhtelif memleketlerin az gelirli işçi sınıflarında bu nisbetin %10 ile %50 arasında olduğu görülmektedir. Fakir çiftçi sınıfından vakti hali yerinde olan sınıfa geçince ekmek istihlâkinin azalması beklenirken, çiftçimizde bu istihlâkin bilâkis (senede) 416 kilodan 452 kiloya çıkmış olması Orta Anadolu köylüsünün 1935/36 senesinde ekmek ihtiyacını bile kolaylıkla karşıyamamış olduğunu göstermektedir.» (*)

Şayanı dikkattir ki 1938 senesinde yine Ekonomi Bakanlığı Konjonktür servisinin teşebbüsüyle, İktisat Fakültesi bir kısım tedris

(*) Türkiye'de ziraat işçileri, Dr. Cemil Çalgüner, Ankara 1943. Sahife 42.

(*) Türk çiftçisinin istihsal ve geçinme vaziyeti, Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi. Ankara 1938. Sahife 7.

heyeti ve talebesi tarafından İstanbul'da 300 e yakın işçi ve küçük memur ailesi üzerinde yapılan ve bir sene idame ettirilen aile bütçeleri anketi de başka yollardan, bilhassa az gelirli işçi aileleri arasında, ekmek istihlâkine dayanan aynı tek taraflı tegaddi, kalori hesabına göre «beslenme kifayetsizliği» neticesini vermiştir.

Bu durumun ziraat işçilerinin, köylülerin, dolayısıyla cemiyetimizimizin sıhhati, iş kudreti, şahıs başına işin verimi, hattâ doğum ve ölüm nisbetleri dolayısıyla memleket nüfusu üzerindeki tesiri pek büyüktür. Zira Türkiye'de nüfus meselesinin en başta gelen kaygısı çocuk vefiyatı, doktorsuzluk, ilâcsızlık, bilgisizlik ve ilâh. den çok daha evvel anaların beslenme kifayetsizliği ile alâkalıdır. Kâfi derecede beslenmeyen analar sıhhatli çocuk dünyaya getiremezler, dünyaya getirdikleri çocukları da besleyemezler. Neticede böyle bir cemiyette çocuk ölümü çok yüksek olur. Görülüyor ki bu da ayrı ve uzun bir bahistir.

Pamuk işçiliğinde ücretler nisbeten yüksektir. Burada nazarı dikkati celbeden nokta, bilhassa işçilerle işveren ve kanunî adile «takım kılavuzu» arasındaki münasebetlerdir. Bu münasebetler çok geri ve işçilerin zararına teşekkül etmiş âdetlere istinat etmektedir. Yerine göre elçi, çavuş, dayıbaşı adlarını alan takım kılavuzu bir nevi iş müteahhidi vaziyetine geçmiştir. İşçi işverenle temasa gelmez. Ücreti de işverenle kararlaştırmaz. İşçi kılavuza başvurur, ücreti o tayin eder. Sonra kılavuz, elindeki işçi miktarına göre iş arar, bulur; muayyen bir işin yapılmasını üzerine alır. Neticede kendisi bir kâr elde eder. Zamanla iş kılavuzlarının hüküm ve nüfuzları genişlemiş, zengin patronlar haline gelmişlerdir. İşçilerin okuyup yazma bilmemeleri, kendi haklarını koruyacak kültürel seviyede olmamaları birçok mağduriyetlere sebep olmaktadır. İş kanunumuzun 11. maddesinin son fıkrası gereğince «Takım mukavvelesine girmiş olan işçilerin ücretleri, işveren tarafından her birine ayrı ayrı verilmek lâzımdır». Bu hüküm ziraat işçilerine şamil olmadığı için ekseriya işçilerin takım kılavuzları tarafından istismar edilmelerine şahit olunur. Esasen takım kılavuzunun bir ücret değil, bir kâr aldığı söylemiştik. Bu kârın ücretlerden, işçilerin emeğinden kesildiği meydandadır. Bu itibarla pamuk ziraatinde çalışan işçiler hakkında alınacak kanunî tedbirlerde yalnız işçi ile işveren arasındaki münasebetleri değil, işveren yerine geçmiş olan takım kılavuzu arasındaki münasebetleri düzene koymak lâzımdır.

Tütüncülükte çalışan ziraat işçilerine gelince; bunlar sanayi işçilerine en çok yaklaşan, tabir caizse en çok işçileşmiş zümreyi teşkil etmektedir. Tütün işçilerinin büyük emekleri karşılığı aldıkları ücretle geçinmektedirler, bundan başka mühim geçinme vasıtasına malik değillerdir, denebilir.

Türkiye'de tütün ziraatinde takriben yarım milyon zürra ve ziraat işçisi çalışır. Takriben diyoruz, zira bu hususta ve alelumum ziraat işçilerinin her kolu için elde hiçbir istatistik yoktur. Ancak tütün ziraatinde çalışan nüfus miktarını, bir taraftan Tekel İdaresinin tütün ekim ruhsayitesi verdiği zürra miktarından, aynı idarenin kayıtlarına dayanan ekim sahasından, diğer taraftan istihsal edilen tütün miktarından çıkarmak mümkündür. Memleketimizde her sene tütün ekim ruhsayitesi alan çiftçi miktarı 150.000 ile 200.000 arasında değişir. Ekim sahası ise vasati 2 milyon dönüm civarındadır. Senelik istihsal (1947 senesi mahsulü) 100 milyon kilodur. Bir işçinin en fazla 4 - 5 dönüm tütünü çevirebileceği kabul edilir. Diğer taraftan istihsal edebileceği tütün miktarı da vasati 200 kilodan fazla değildir. Bu vaziyette tütün ziraatinde çalışanların miktarı 500.000 den az olamaz. Bunlardan % 80 inin bizzat tütün zürrası ve ailesi efradından ibaret bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu hesaplara göre tütün ziraatinde ücretle çalışan işçiyi 100.000 civarında tahmin edebiliriz. Bu miktarın 2/3 si Ege mıntkasında çalışmaktadır. Geri kalan kısım Marmara mıntkasiyle (Bursa, Kocaeli, Düzce civarı) Karadeniz mıntkasma (Samsun, Tokat, Erbaa) dağılmıştır.

Tütün ziraati bir sene sürmekle beraber işin kesif olduğu ve işçi kullanıldığı devre Marttan Eylül'e kadar devam eden 6 aylık süredir. Hiçbir ziraat işinde bu kadar uzun ve devamlı çalışılmaz. Bu zaman içinde tütün dikilir, çapalanır ve kırılır, yani yaprakları toplanır. Tütün işi, bilhassa dikilmesi ve kırılıp dizilmesi muayyen bir el yatkınlığı isteyen bir ihtisas işidir. Bu sebepten burada tesadüfi ve geçici değil, devamlı ve belli bir iş, bu işte yetişmiş bir işçi kitlesi mevcuttur. Nitekim bu işçilerden bazıları zaman zaman İzmir, İstanbul, Samsun gibi muayyen brikaç şehrimizde kuruluş yeri tutmuş olan tütün imalâtına geçerler ve o zaman sanayi işçisi olurlar, haklarında iş kanunu tatbik edilir. Ancak tütünün işlenmesi zamanıyla ziraati zamanı aynı mevsime rastladığı için bu geçiş pek ehemmiyetli miktarda değildir. Yalnız içinde bulunduğumuz tütün kampanyasında (Mart 1948 denberi) 1947 senesi rekoltesinin bilhassa Ege bölgesinde bol olması hasebiyle İzmir'de işlenmesi lâzım ge-

len tütün stoku çoğalmıştır. Bunun neticesi olarak tütün imalâthanelerindeki işçi ücretleri, tütün ziraatindeki ücretlere nazaran mühim bir fark göstermiş, eski senelere göre işin devamlılığı da buna inzınam edince tütün ziraatinden sanayiine oldukça kalabalık (10 - 15.000) bir işçi intikali görülmüştür. Bu sebepten tütün ziraatinde halen bir işçi darlığı müşahade edilmekte ve bu cihet kendisini ücretlerde hissettirmektedir. Umumiyetle tütünde ziraat işçilerinin ücretleri yüksektir (ortalama 200 - 250 kuruş); bilhassa dikme esnasında daha ağır iş görenlere 500 - 600 kuruşa kadar gündelik verildiği vâkidir.

Burada sırası gelmişken ziraatte işçi ücretlerinin tâbi olduğu bir hususiyetten bahsetmek faydalı olur. Ziraatte işçi ücreti iki halde yükselme temayülü gösterir. A) Mahsul bol olduğu, binnetice işçiye ihtiyaç fazlaşmış talep arttığı sene. B) Mahsulün yüksek fiyata satıldığı seneyi takip eden mahsul senesi. Keza bu ihtimallerin mukabili olarak ücretler iki halde düşme temayülü gösterir. A) Mahsul az olduğu, binnetice işçi talebi az bulunduğu sene. B) Mahsulün ucuz fiyata satıldığı seneyi takip eden mahsul senesi. Bu hâdise hususile pamuk, tütün, pancar, afyon gibi sınaî mahsullerde daha barizdir. Her senenin mahsulü, meselâ tütünde 1947 senesi rekoltesi 26 Ocak 1948 den itibaren Şubat, Martta satıldığı, yeni sene kampanyası ise Martta başladığı cihetle, her sene satış fiyatının gelecek sene kampanyası işçi ücretlerine tesiri kolaylıkla anlaşılır.

Diğer taraftan ziraî mahsullerde rekolte bol olunca satış fiyatının ucuz olması ihtimali fazladır. Bilâkis rekolte kıt olduğu zaman satış fiyatının pahalı olması ihtimalinin fazla olacağı aşikârdır. O halde mahsulün bol olduğu sene işçi ücretleri yüksek, fakat satış fiyatı düşük; müteakip sene ekim az, mahsul kıt, işçi ücretleri düşük, fakat satış fiyatı yüksek olmak temayülü mevcuttur. Bu suretle her senenin satış fiyatına çiftçinin göstermiş olduğu reaksiyon neticesi meydana gelen mahsulün ekim, binnetice rekolte inip çıkmalarına muvazi olarak ziraat işçileri ücretleri de inip çıkmak temayülündedir. Netice, ziraat işçileri ücretlerinde istikrar yoktur.

Tütün ziraatinde çalışma şartları çok ağırdır. Dikme ve çapa esnasında bütün gün 13 - 14 saat olan günlük iş müddeti, kırıp dikme zamanında 3 aydan fazla bir müddet 18, hattâ iş yerine gidip gelme de hesaba katılmak suretiyle 20 saate kadar çıkar. Yani kelimenin tam manasıyla geceli gündüzlü çalışırlar.

Tütün dikme işi tarlada, güneş altında eğilerek fidelerin toprağa gömülmesi suretiyle yapılır. Günde 2-3 defa, ceman bir saatlik yemek molası verilir. İş ayakta ve eğilerek yapıldığı için yorucudur. İşçilerin dizleri kesilir ve bilhassa belleri ağrır.

İşçiler yarı yarıya kadındır, lâkin işin ağırlığı ve talep ettiği maharet sebebiyle çocuk işçiye tesadüf edilmez.

Çapa işi nişbeten daha hafiftir. Bir aydan fazla sürer. Bu esnada göçebe işçilerin de çalıştırıldığı görülür.

Tütün ziraatinde en mühim çalışma devresi 3-4 ay süren kırma ve dizme devresidir. Tütün en dipteki yapraklarından başlamak ve yavaş yavaş yukarı çıkmak suretiyle olgunlaşır, yapraklar sararmağa yüz tutar. Her birinin koyu yeşilliği geçtikten sonra, fakat henüz sararmağa yüz tutmadan kırılıp toplanması, ve bu işin mutlaka serinde, sabah serinliğinde yapılması lâzımdır. Aksi takdirde yaprak saktan kolayca ayrılmaz ve sakı sıyrır. Sıradaki üç dört yaprak, birkaç gün, azamî bir hafta bu olgunluğu muhafaza eder; sonra sararır. Yeşilken koparılsa, yaprak henüz kemalini bulmamıştır. Kurutulduğu zaman siyah kurur; sıkletinden, kokusundan, renginden ve yanma kabiliyetinden kaybeder. Bilâkis bu kısa olgunluk zamanı geçirilecek olursa yaprak sararır; sararmakla kalmaz, ucundan itibaren gazel haline gelmeğe başlar; sonbharda cadelerdeki çınar ağaçlarında gördüğümüz gibi, yaprak yanar. Bu hale gelen tütün yaprakları hiçbir işe yaramaz, atılmak lâzım gelir.

Tütün yaprağının bu nazlılığı memleketimizdeki yarım milyon çiftçi ve ziraat işçisi için bir mukadderat teşkil etmektedir. Filhakika eskiden sabahın ilk saatlerinde, azamî şafakla başlayan iş, gide gide dejenere bir hale gelerek on beş yirmi senedenberi, bilhassa Ege bölgesinde geceleyin saat 24 ten itibaren yapılmaya başlamıştır. Bu mevsimde Ege'nin tütün yetiştiren kasabalarında çiftçilerin gece saat 23 de sinemadan çıktıktan sonra arabalarını koşup tarlalara çalışmaya gittikleri görülmektedir. Bu vaziyette işin 3-4 satlık kısmı tamamen gece ve karanlıkta yapılmaktadır. Halbuki kırılacak tütün yaprakları, bilhassa ergin olup olmadıkları görülmek lâzımdır. Bunun için tütüncüler gemici fenerleri, lüks lâmbaları, karpit lâmbaları kullanmaya ve tarlalarda, ay ışığı olmadığı zaman, lâmba ışığı altında çalışmaya başlamışlardır.

Tarladaki iş, gün doğduktan sonra sıcak basıncaya, yaprağın kırılması güçleşinceye kadar takriben 8 saat devam eder. Bu müddet zarfında yalnız bir defa, kahvaltı için yarım saatlik mola verilir. Sabahın saat 9 undan itibaren evlere, çardaklara taşınmış olan

tütün yapraklarının dizilmesi işi başlar, ve akşama kadar, yani 10-11 saat sürer. Bazı muntakalarda bu iki iş birbirinden ayrılırsa da umumiyetle aynı işçiler tarafından yapılır. Bu şekilde ve yekûn itibariyle 18-20 saatlik günlük iş müddeti ile Türkiye'nin çalışma sahasında milletler arası bir rekor kırdığı ileri sürülebilir. Ancak bu rekor maalesef ögünülecek bir rekor değildir. Zira İş kanunlarının içinde veya dışında, sanayide veya ziraatte böyle 3-4 ay süren süreklili bir işin günlük müddeti 18 saat olamaz, olmamalıdır; olduğu yerde kanun, cemiyetin sıhhat ve selâmeti namına buna müdahale etmelidir.

Bugün mevcut şartlar içinde tütün kırıp dizme işi, bir arada ağır iş sayılmak lâzımdır. Gerçi yapılan iş maden ocakları, kanal hafriyatı, yapı işleri nevinden değildir. Fakat işin bir kısmının gece yapılması, iş müddetinin 18 saat gibi pek uzun bulunması, çalışma vaziyetinin, nihayet eğilerek çalışma zarureti dolayısıyla rahat ve tabii olmayışı, nihayet hepsinden baskın gelen uykusuzluk işe, bir ağır iş karakteri vermektedir. Ayrıca iş kanunumuzun gece işi hakkındaki 50. maddesiyle önlemek istediği sıhhi veya ahlâkî bütün mahzurları da ihtiva etmektedir. Zira dikmeden farklı olarak bu işte çalışan işçiler %80 kadındır. Bu bakımdan ziraatte gece işçi çalıştırmayı umumiyetle yasak edecek kanunî bir tedbir çok yerinde olur. Bu takdirde iş müddetinin geceye sari kısmı hazfedilirse, yekûn itibariyle işin veriminin azalması, istihsalin azalması tehlikesi varit olamaz. Zira uykusuz bir işçinin 8 saatte yaptığı iş tutarını, uykusunu almış zinde bir işçi 5 saatte, hattâ fazlasiyle yapabilir. Nitekim bahsedilen çalışma şartları dejenere olmadan evvel, günün ağarmasıyla işe başlandığı ve ikinci zamanı işin bittiği senelerde bir işçinin vasatı verimi günde 4 kilo (kurumuş) tütün olduğu halde, halen bu miktar ancak 2,5 kilodur. Zira, esasen uzun olan iş müddeti geceye sirayet etmek suretiyle 4 saat daha uzamış, fakat çalışma temposu belki yarı yarıya düşmüştür. Bu netice iş müddetini uzatmanın daima işin verimini çoğaltmağa yaramadığına, bilâkis iş müddetini normal iş müddetine yaklaşmak üzere kısaltmanın, bilhassa çalışma temposunun artma kabiliyeti mevcut olan işlerde işin verimini arttırdığına güzel bir misal teşkil eder.

Bu derece uzun iş müddetinin vücutta hâsıl edeceği yorgunluğun ve devamlı uykusuzluğun sıhhat bakımından ne gibi tesirler yapabileceği ilmî bir şekilde tesbit edilmiş değildir. Fakat görünen köy kılavuz istemez. Bu sıhhi tahribat bilhassa, vücutça daha az mukavim olan, kadınlar arasında gözle görülür bir haldedir. Dikkat edi-

lirse işçiler arasında 40 yaşından fazla kimselerin pek nadir olduğu görülür. Bunun sebeplerinden birisi, tütün işinin muayyen bir çeviklik ,bir el çabukluğu istemesi ve bunun gençlerde, yaşlılardan daha fazla bulunması ise, diğeri de 40 yaşından sonra işçilerin tütünde çalışma kabiliyeti bakımından, tabir caizse, çürüğe çıkmış olmalarıdır. Daima eğilerek veya oturarak çalışma neticesinde hazım cihazı rahatsızlıkları görülür. Devamlı uykusuzluk yüzünden tedricî bir toksinleme, bir nevi zehirlenme baş göstererek vücudün normal faaliyeti ârızaya uğrar. Bilhassa mide ve karaciğer bozuklukları görülür. Umumiyetle tütün ziraatinde çalışanlar erken ihtiyarlar. Ayrıca bu işe çocuklukta başlayanlar arasında hafif bir kamburluk hâsıl olur ki âdetâ meslekî bir hastalıktır; ve halk arasında bir tütüncülük meslek alâmeti olarak tanınmıştır.

İşkân durumundan ve gıda vaziyetinden hiç bahsetmiyeceğim. Esasen bu kadar uzun bir iş müddeti içinde bir insan kâşanelerde otursa ve cennet taamları yese yine bir şey ifade etmez.

Netice olarak, ziraat işçilerinden temas ettiğimiz birkaç grupta çalışma şartları ve işçilerin durumu birbirinden farklı hususiyetler göstermektedir. Bir taraftan iskân vaziyeti bozuk, diğeri tarafta gıda durumu kifayetsiz veya iş müddeti anormal derecede uzundur. Fakat her tarafta, gerek işçilerin kendi aralarında kuracakları teşkilât, gerek devlet eliyle yapılacak yardıma, gerekse kanun yoluyla bir düzenlemeye ihtiyaç kat'î ve âcildir. Çünkü kısaca gözden geçirdiğimiz çalışma şartları içinde, ziraat işinin iş kanununun dışında bırakılması için ileri sürülen mülâhazalardan hiçbirinin varit olamayacağı kolayca anlaşılır.

1 — Gerçi ziraatte iş müddet 8 saatle tahdit edilemez. Fakat bu müddet hiçbir çalışma alanında 18 saat de olamaz. Burada günün devamından daha uzun bir iş müddetine mâni olunmalıdır.

2 — Ziraatte açık havada çalışmanın sıhhi bakımdan fabrikada çalışmaya nazaran bir avantaj teşkil ettiği muhakkaktır. Ancak bir tarla işi gece yarısı başlar, iki büklüm çalışmak suretiyle akşama kadar 18 saat devam ederse, bunun sıhhata muzır olmayan tarafı kalmaz.

O halde ziraatin iş kanunlarının dışında bırakılması için gösterilen sebepler bazı ziraat kolları için pek zayıftır. Bu vaziyette

memleketimizde düzenlenmesi sosyal siyasetin eşası vazifelerinden olan ziraat çalışma sahasında kısaca şu hedefler güdülebilir.

1 — Ziraat işçilerinin iş müddetleri umumiyetle 13 - 14 saat gibi çok uzundur. Burada daha mutedil, meselâ 11 saatlik bir norma doğru gidilebilir. Hele 18 saatlik veya daha uzun iş müddeti adeta utulacak bir şeydir; tamamen kaldırılmalı, bu gibi işlerde (meselâ tütün kırma ve dizmesinde) iki ekip çalıştırılmalıdır. Bu takdirde işçinin günlük iş verimi artar. Öyle ki bu artışın kısaltılan iş müddetinin payını telâfi etmesi kuvvetle muhtemeldir. Netice: istihsal ve rentabilite azalmaz. Devamlı olarak bil'akis fazlaşması beklenabilir. Diğer taraftan işçinin sıhhati, cemiyetin selâmeti bakımından rentabilite ve kazanç ölçülerine sığmayan, liraya ve kuruşa vurulamıyacak, içtimaî olduğu kadar iktisadî büyük menfaatler elde edilir.

2 — Ziraatte gece işi, iş kanunundaki kayıtlara tâbi tutulmalıdır. Başka bir muameleye tâbi olması için hiçbir makûl sebep yoktur. Sanayide gece işi için yürütülen sıhhi ve ahlâkî mülâhazalar ziraatte de aynen mevcuttur.

3 — Göçebe işçilerde iskân vaziyeti tanzim edilmelidir. Bu noktada işverene daha büyük mükellefiyetler tahmil etmek lâzımdır, ve mümkündür. Esasen bu sahada teşebbüs sahibi olan işverenler her sene aynı işçileri istihdam edeceklerinden kendilerinin barmacakları yerin temininde en büyük yükü üzerlerine almaları lâzım gelir. Bu maddî fedakârlığa işçiler de *makul* bir kira şeklinde iştirâk ettirilebilirler.

4 — Ziraat sahasında iş bulma ve işçi bulma teşkilâtı kanunî kayıtlara bağlanmalı ve bilhassa işçilerin mutavassıtlar elinde istismar edilmesine mâni olunmalıdır.

5 — İçtimaî sigorta teşkilâtı ziraat işçilerine, bilhassa bunlardan sınaî mahsuller pamuk, tütün, pancar ve ilâh. işçilerine teşmil edilmelidir. Bu işçiler arasında hastalık, analık, kaza sigortalarının ziraat dalları kurulmalıdır.

6 — Umumiyetle ziraatte kullanılan âletlerin işe ve çalışma tarzına daha uygun şekilleri aranmalı, bulunmalıdır. Bu hususta eski âdet ve gelenekleri sıkı ve ilmî bir kontrolden geçirmeli, zararlı ve faydasız bulunanları kökünden terketmelidir. Daha rasyonel ve daha rahat çalışma vaziyetleri aranmalıdır. Meselâ pamuk çapası işi eğilerek yapılacağına, mümkünse ve daha rahatsa çapa ayakta yapılacak şekilde islâh edilmelidir. Keza tütün yerde oturarak dizi-
leceğine bir masa üzerinde, bir sandalyaya oturarak yapılmalı, aynı işi işçi için daha rahat yapma çarelerine başvurulmalıdır.

7 — Ziraat işi her yerde muvakkat bir iştir, ve 1 ayla 6 ay arasında değişir. Bu vaziyette işçinin geri kalan boş vaktini faydalı ve kazançlı bir şekilde doldurma çareleri aranmalıdır. Bu noktada fantaziye kaçmamak şartıyla yapılacak iş mühim ve iktisaden verimli olabilir. Bilhassa sonbahar ve kış aylarında işçilerin dokumacılık, halıcılık, küçük çorap ve fanilâ makineleri gibi fazla malî külfete ihtiyaç göstermiyen, zamanın ve muhitin şartlarına uyabilen seyyal bir ev sanayii ile meşgul olanları iktisâden olduğu kadar kültür bakımından da büyük faydalar sağlayabilir. Ayrıca arıcılık, ipekçilik, bilhassa sütçülük gibi zirai sanayiinin gelişip yayılmasına yardım ederek sonbahar ve kışın ölü aylarından faydalanma yolları aranmalıdır. Bu sayede çiftçinin ve ziraat işçisinin devamsız, mevsime bağlı ve devrî olan, ekseriya yılda bir defa elde edilen geliri, nisbeten daha devamlı ve sene içinde muhtelif zamanlara taksim edilmiş bir hale gelir. Bunun iktisadî ehemmiyeti küçümsemeyecek kadar büyüktür. Türkiye'de iktisadî hayatın senenin 6 ayında bir canlılık göstermesine mukabil diğer 6 ayında nasıl durgunlaştığı herkesçe malûmdur. Bu tezahür yekûn halinde devrî ve zirai gelirlerin memleket iktisadî bünyesine ne derece tesir edebildiğini göstermek bakımından ibret vericidir.

8 — Ziraat işçilerinin iş verimlerinin, kalifye işçilik bakımından seviyelerinin yükseltilmesi için çareler aranmalıdır. Sanayi işçilerinde daha bariz olan bu noksan ziraat işçilerinde okuyup yazmanın daha fazla yayılmasıyla azalacaktır. Kendilerinin zirai bilgilerini arttırmak, pulluktan harman makinesine kadar teknik ziraat vasıtalarına olan alışkanlığı çoğaltmak, teknik yetişme ve ilâh. sonra gelir, çünkü bu ilk esasa istinat edecektir.

9 — Bu sahada yapılacak ve bütün iktisadî, içtimai tedbirleri verimli kılacak asıl iş ziraat işçilerinin kültür seviyesini yükseltmektir. Esasen bu nokta bütün milletçe gayemizi teşkil etmektedir. Zira iktisadî ve içtimai faaliyette şartlar, usuller, vasıtalar, kanunlar ne kadar mükemmel olursa olsunlar, bunları kullanacak olan insandır.

Bu suretle insanın gerek maddî, gerek manevî mükemmelliği, bütün beşerî didimelerimizde olduğu gibi, hem en müessir vasıta, hem en büyük ve asil gaye olarak kalmaktadır.